

**На увагу нашим
видавництвам (Матеріал
до нашої популярно-
наукової літератури)**

В. Липинський

1908

На увагу нашим Видавництвам.

Матеріал до нашої популярно-наукової літератури.

Питання про популярну українську літературу, про поширення серед нашого народу в загальнодоступній формі здобутків науки—це одно з питань найбільше пекучих для сучасного моменту нашого життя. Націоналізація нижчої школи на Україні—діло у всякім разі недалекої будучини; потребу її зрозуміли навіть такі малосвідомі елементи, як праві українські селяне в Державній Думі, а факт цей являється найкращим доказом житьової необхідности ідеї націоналізації і поруч з тим запорукою, що ця житьова потреба буде задоволена. Отже стоячи тепер перед фактом більше чи менше скорої, повної чи часткової, націоналізації народньої школи, ми зараз мусимо поставити собі питання, чи стане нам матеріялу перш за все для самої школи, а потім і на те, щоб задовольати цю потребу в дальшій, позашкільній освіті, яку неминуче мусить витворити оця оновлена школа. На першу частину цього питання сміливо можна дати категоричну відповідь: підручників для української нижчої школи без сумніву стане, стане теж на перші часи і матеріялу для самоосвіти. Але не забуваймо, що факт націоналізації школи може значно прискорити темп еволюції розумового розвитку широких селянських мас і він зробить те, що тої літератури, котрої вистачає на сьогодні і вистане на перші часи існування української школи, зовсім вже не вистачатиме в недалекій будучині, коли зразу витвориться значний контингент сільського українського читача з ріжнородними вимогами. Слабенький початок цієї еволюції

ми вже і тепер помічаємо. Широкі народні маси, перейшовши через горнило революції, перейшовши через фазу великих надій та ілюзій, опинились тепер перед суворою дійсністю и побачили, що треба шукати інших засобів до боротьби, щоб здобути кращу долю і що боротьбу цю треба оперти на міцніших підвалинах. Широкий кооперативний рух — рух суспільного єднання, з одного боку, а з другого — велика потреба науки, на першій порі хоч практичних хліборобських відомостей, і як відгук на цю потребу — усі ті численні хліборобські журнали, що починають що далі, то все більше у нас ширитись — все це прояви „поглибшення“ визвольного руху, а zarazом і початок тієї еволюції народження читача наукової літератури серед широких народніх мас, про яку ми згадували. Націоналізація нижчої школи цю еволюцію, кажемо у-друге, значно прискорить і, щоб факт цей не заскочив несподівано українське громадянство, справу популярно-наукової літератури відкладати неможна, бо літературу цю за один день значно збільшити не вдасться, а незаспокоєна потреба народня в такій літературі, знайде собі вихід в напрямку, зовсім для розвитку нашого народу небажаному.

Річ у тім, що коли ми не дамо українському читачеві української книжки, то він мусить звернутися до книжки російської; тоді прийдеться нам бути свідками русифікації вже не офіційної, урядової, а русифікації, так би сказати „культурної“. Суть її запевне останеться та сама: вона буде витворювати такі самі типи недоуків, людей духово покалічених, але не зважаючи на це, боротися з цим лихом народнім буде тоді значно трудніше. Нагальну потребу

популярної української літератури дуже добре відчуває українське громадянство і, можна сказати, що найбільша частина його суспільної енергії та праці іде на заспокоєння цієї потреби. Наші „Просвіти“ і такі видавництва, що повстали останніми часами, як бібліотека „Молодість“ у Києві, видавництво „Український Учитель“ в Полтаві і старе відоме видавництво „Благотворительное Общество“ у Петербурзі та „Вік“ у Києві, власне мають на меті видавати популярні книжки для дітей і для дорослих. Книжки цих видавництв своїм змістом можуть задовольнити найбільші вимоги і вони нічим не уступають популярним виданням у інших народів, — біда тільки та, що книжок цих все ж таки дуже мало і через те багато галузей науки в нашій популярній літературі або зовсім не зачеплено, або оброблено дуже мало. Одною з причин цього факту треба вважати те, що у нас сливе, що нема *перекладної* популярної літератури і що ми надто вже обмежуємо себе, випускаючи в світ переважно оригінальні твори. А між тим кожний народ переходив і мусів переходити через таку, так би сказати, фазу „перекладної літератури“ — безпосереднього позичання у інших народів їхніх культурних здобутків (згадаймо хочайби наукову літературу російську). Через таку саму фазу мабуть прийдеться перейти і нам саме тепер, коли за короткий час треба надолужити те, що інші народи мали змогу витворювати за багато літ.

Придержуючись цього погляду, маємо на думці оцим коротеньким оглядом звернути увагу наших просвітних інституцій та видавництв на популярну літературу польського народу, що далеко випередив нас на цьому полі. На початку зараз зазначимо, що, говорячи про культурні здобутки

польського народу, ми маємо на думці справжній польський народ — народ селян, робітників та працюючої інтелігенції — що живе у Польщі і що зумів витворити у себе таку інституцію, як відома „Шкільна Матиця“, і конче потрібну для такої інституції широку популярну літературу. Запевне, не все з цієї літератури можна перекладати на українську мову: на де-яких галузях знання національна культура кладе свій такий сильний відбиток, що відповідні книжки для інших народів непридатні, винятком являються науки природничі, в широкому розумінню того слова, якими ми й займемося в цьому огляді, зазначивши, що ми вибрали книжки найбільше популярні, а до того змістом своїм призначені переважно для селян.

Загальний, так би сказати, погляд на цілу природу, що нас оточає, дає цікл з чотирьох книжок відомого польського популяризатора д. *Бржезінського*. Книжки ці мають такі заголовки: 1) „Про те, що є в середині землі“ (O wnętrzu ziemi 104 стор.)^[1]; 2) „Про моря та суходоли“ (O morzach i lądach, 1903 р. 142 ст.); 3) „Про воздух та що в ньому діється“ (O powietrzu i zjawiskach w niem zachodzących, 1903 р. 184 ст.); 4) „Рослини звірі та люде на земній кулі“ (Rośliny, zwierzęta i ludzie na kuli ziemskiej, 1907 р. 126 ст.). Заголовки цих чотирьох книжок говорять про їх зміст; всі вони багато ілюстровані і, доповняючи одна другу, дають навіть зовсім неприготованому читачеві ясне представлення про землю та життя людське на землі. Ці чотирі книжки дають змогу читачеві користуватись та розуміти і иншу популярно-природничу літературу; з неї вибираємо тільки те, що й доповнює попередні книжки та визначається гарним і

доступним викладом.

Коротеньку популярну *фізику* написав д. Промик п. з. „Цікаві з'явища на світі“ (Ciekawe zjawiska w swiecie 80 ст.); *астрономічні* відомості подають: *Бржезінські* „Про затміння сонця та місяця“ (O zaćmieniu słońca i księżycy 38 ст.) і *Умінські* в своїх книжечках: „Про сонце“ (O słońcu 1907 р. 30 ст.); „Подорож на місяць“ (Wycieczka na księżyc 1907 р. 30 ст.); і „Про падаючі з неба зорі та каміння“ (O gwiazdach i kamie u niach spadających z nieba 1907 р. 29 ст.). З інших книжок по природознавству зазначимо такі: *Умінські* „Про кам'яний вугіль“ (O węglu kamiennym 32 ст.); *Піотровські* „Звідки взялися каміння на наших полях“ (Zkąd się wzięły kamienie na naszych polach 32 ст.)—це дуже популярно написана *геологія*; автор розказує про геологічні епохи, про те як повстав верхній шар землі, як повстали скали, верстви землі і врешті—чорнозем. Про *палеонтологію* є і книжечка *Умінського* „Про звірів перед потопом“ (Zwierzęta przedpotopowe 73 ст.). *Ботаніці* присвячені: *Струмф* „З яких частин складається рослина“ (Z jakich części składa się roślinina 70 ст.); *Скржинська* „Що можна бачити крізь побільшуюче скло“ (Co można widzieć przez szkła powiększające 48 ст.)—про мікроскоп. *Зоологічні* відомості подані в книжках. *Бржезінські* „Найважливіші та найцікавіші сосуни“ (Najciekawsze i najważniejsze zwierzęta ssące 1906 р. 198 ст.); „Наші вороги та приятелі поміж птахам.“ (Nasi wrogowie i przyjaciele wśród ptaków 132 ст.). *Умінські*: „Звірі, що счезають, або вже счезли“ (Zwierzęta ginące i zaginione 29 ст.)—тут говориться про відносини людини до звірів, про нищення звірів і т. и. „Підземні житла звірів“ (Podzemne

mieszkania zwierząt 48 ст.). *Стефановська* „Про материнську любов серед звірів“ (*Milosc macierzyńska w swiecie zwierzęcym* 64 ст.) і „Що робиться в уликах“ (*Co sie dzieje w ulach*, 82 ст.)—про життя бджіл. Всі ці книжки, за малими винятками, мають дуже гарні малюнки.

Врешті в особну групу виділимо популярні відомости *про людину*. *Анатомія людського тіла* дуже гарно розказана в багато ілюстрованій книжці *Бржезінського* „Про тіло людини“ (*Ciało człowieka* 152 ст.). *Історії культури* від найдавніших часів присвячені оці книжки: *Поплавська* „Про життя передісторичних людей“ (*Pogadanki o życiu i rozwoju ludzi przedhistorycznych*, 97 ст.). *Умінські* „Про залізо і яка з його користь“ (*O żelazie i pożytku z niego* 37 ст.); „Огонь на службі у людини“ (*Ogień na usługach człowieka*, 32 ст.); „Яка користь людям од звірів“ (*Co człowiek zawdzięcza zwierzętom*, 30 ст.)—в цих трьох книжках розказано про життя людини в найдавніших часах та про те, яку велику роль в історії розвитку культури відіграли вогонь, залізо і звірі. Від цих книжок можна перейти до книжок про життя низчих людських пород: *Умінські* „Про диких жителів Австралії“ (*Dzicy mieszkańcy Australji*, 1907 р. 79 ст.); „Про диких жителів Полінезії“ (*Dzicy mieszkańcy Polinezji*) і почасти: „Нансен серед крижаного моря“ (*Nansen wśród lodów północy* 42 ст.).

Потім, подавши *історію давніх народів* в книжках: Р. М. „Життя давніх народів: Халдейців, Асирійців, Фінікійців“ (*Z życia ludów starożytnych*, 53 ст.) і „Про Єгиптян“ (*Egipcjanie* 46 ст.)—популярної історії Греції та Риму бракує—можна

перейти до описів життя сучасних народів, йдучи від дальших до ближчих, більш-менш в такому порядку: Сосновські „Бразилія та її жителі“, 87 ст.; Бржезінські: „Сполучені Штати Північної Америки“ (Stany zjednoczone Ameryki równosnej, 98 ст.); „Про Китай та китайців“ (O Kraju Chinskiem i Chinzykach, 50 ст.); „Про Турків, їхні звичаї та віру“ (Turcy, ich obyczaje i religia, 48 ст.). Моржуцька „Франція і її учителі“ 92 ст.; „Швейцарія, її природа та учителі“ 111 ст.; „Голландія“, 1907 р. 60 ст.; „Бельгія“, 1907 р. 49 ст.; „З далекої півночі: про Норвегію, Швецію, Данію, Ірландію“ 120 ст. Антошка: „Про Словаків“ (Nasi pobratymcy Słowacy 60 ст.); „Про полудневих Славян: Болгарів, Сербів, Черногорців, Герцеговинців, Босняків“ 112 ст. Книжки ці тепер мають багато гарних малюнків. Коли до цього додати ще дві книжки про гігієну: Бржезінські: „Як виховувати дітей на здорових та сильних людей“ (Jak wychować dzieci na zdrowych i silnych ludzi 48 ст.) і Промик „Як ми себе годуємо і як треба годуватися“ (Jak się żywimy, 144 ст.)—цю книжку треба б було трохи переробити відповідно до наших обставин—то будемо мати все, що можна було б зараз взяти з польської популярно-наукової літератури.

Переходимо тепер до підручників для шкільної молоді. Підручником географії могли б бути, сполучені в одну, оці книжки: Промик „Про світ“ (Stopniowe opisanie świata, 1906 р. 76 ст. з мал.) і Брежинські „Ілюстрована мандрівка по Європі“ (Wadrówka obrazkowa po Europie, 2 карти, 82 ст.).

Зразком же для популярної географії України могла б бути дуже гарно написана книжка С. „Про царство Польське“

(Opisanie Królestwa Polskiego, 152 ст.) З книжок для дітей зазначимо цікаво написану книжку „Спомини коня“ (Pamiętnik konia, 72 ст. і *Каррингтон* „Помічники людини“ — це зміненним трохи переклад з англійської мови *М. Г.* (Pomocniki człowieka 1907 р. 109 ст.) — обидві ці книжки вчать дітей обходитися по-людськи з домашніми звірями.

Врешті спинимось трохи довше над *читанкою* для дітей д. *Бржезіньського* під заголовком „Дарунок для молоді“ (Podarunek dla młodzieży, 1907 р. 477 ст., 113 мал.). Книжка ця торік вийшла *десятим* виданням, в кількості 100,000 примірників, з яких вже досі розійшлося коло 80 тисяч; та й справді написана вона і складена незвичайно добре. В книжці тій вісім розділів.

Перший з них має заголовок: „В хаті та на подвір'ї“ — починається він байкою про кота, що хтів-би, не працюючи, рибку їсти, потім вірш про „щоденну працю“ і далі коротенька стаття про життя кота, а за нею змов іде статейка, в якій коротко та ясно описана анатомія котячого тіла з відповідними дуже гарними малюнками. Від знаного кота молодий читач переходить до невідомого лева та тигра, потім йдуть знов миші, собаки, коні, худоба і т. и., — все це всуміш з байками та віршиками, з яких звичайно починається оповідання про нову річ чи нового звіря. Ці живо написані оповідання перериваються популярно-науковими статейками про кожумицтво, про те, як роблять мило та свічки і т. и.; ці статейки звичайно приточені до оповідання про того звіря, який дає матеріал для різних виробів, напр. про кожумицтво розказано в оповіданні про худобу і т. и.

З „хати та подвір'я“ читач переходить до другого розділу: „Город та поле“ — тут ми маємо відомості з ботаніки, зоології, перемішані з практичними статейками про хазяйство („звідки береться пошесть на картоплю“), про садівництво („як треба щепити дерево“), про бжільництво і т. и., знов таки статі ці подані всуміш з віршами відомих польських поетів. Таким же методом написані і дальші розділи: III—У лісі; IV—Над водою; V—Багацтва нашої землі (геологія, мінералогія і т. н.); VI—Воздух та небо (фізика, астрономія, розказані в прегарних легко написаних статях); VII—З життя людей (людські породи, історія культури, оповідання та вірші з суспільною мораллю і т. и.); врешті розділ VIII і останній. — Про давні часи, де подано в окремих статях оповідання з історії польського народу. Над книжкою цією задержались ми трохи довше, бо думаємо, що вона своїм добрим складом може служити зразком для наших читанок, в яких почувається у нас велика потреба.

Наприкінці ще кілька слів про книжки, призначені для народнього учителя. На першому місці треба поставити тут книжку д. *Бржезінського* „Оповідання про природу та промисли“ (*Z dziedziny przyrody i przemysłu*, IV вид., 1906 р., 426 стор., 420 мал.); в цій книжці поданий, багато ілюстрований матеріал для розмов про землю, про мінерали, їх походження, як їх добувають та поробляють; про воздух, сонце та взагалі про весь світ; про відносини людини до звірів, про звірів та рослин і врешті про фабричні та ручні виробы. Невеличка, популярно написана книжка д. *Вериги* „Що з чого виробляється“. (*Co sie z czego robi*, 146 ст.) дає короткі відомості про те, як робляться найбільш знані річі та страви.

Поминаючи інші, так само призначені для учителя книжки, як напр. д. *Гейльперна* „Розмова про тайни природи“ (Pogadanki o tajemnicach przyrody, в двох частинах), бо книжки ці надто великі, думаємо, що як би перекласти книжку д. Бржезінського та Веріго, то наш народний учитель мав-би в них незвичайно багатий матеріал для розмов з учнями.

На цьому і кінчимо цей коротенький огляд польської популярної літератури, повторюючи, що з неї ми вибрали тільки те, що змістом і формою найбільше підходить до наших відносин і що зовсім здатне (може тільки здібненькими змінами) до перекладу на українську мову. Думаємо, що як би наші „Просвіти“ та наші Видавництва заходились коло перекладу хоч частини цих книжок, то тим вони-б багато посунули наперед справу збільшення популярно-наукової української літератури.

В. Липинський.

Закопане.

Примітки

1. ↑ Всі перелічені далі книжки видані у Варшаві і дістати їх можна у „Польській книгарні“ ул. Вароцька 14.

Ця робота перебуває у [суспільному надбанні](#) у Сполучених Штатах та Україні.

- Робота перебуває у суспільному надбанні у Сполучених Штатах, тому що вона опублікована до 1 січня 1923 року.
- Термін дії авторських прав на цей твір в Україні закінчився до 1 січня 2001 року, коли почала діяти нова редакція [закону України про авторські й суміжні права](#), що збільшила термін дії копірайту з 50 до 70 років.
- Автор помер у 1931 році, тому ця робота є у суспільному надбанні у тих країнах, де авторське право діє на протязі *життя автора плюс 80 років чи менше*. Ця робота може бути у суспільному надбанні також у країнах з довшим терміном дії авторського права, якщо вони застосовують [правило коротшого терміну](#) для іноземних робіт.

About this digital edition

This e-book comes from the online library [Wikisource](http://wikisource.org)^[1]. This multilingual digital library, built by volunteers, is committed to developing a free accessible collection of publications of every kind: novels, poems, magazines, letters...

We distribute our books for free, starting from works not copyrighted or published under a free license. You are free to use our e-books for any purpose (including commercial exploitation), under the terms of the [Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported](http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)^[2] license or, at your choice, those of the [GNU FDL](http://www.gnu.org/licenses/fdl.html)^[3].

Wikisource is constantly looking for new members. During the realization of this book, it's possible that we made some errors. You can report them at [this page](#)^[4].

The following users contributed to this book:

- Arxivist
- Madvin

---

1. ↑ <http://wikisource.org>
2. ↑ <http://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>

3. [↑](http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html) <http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html>
4. [↑](http://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium) <http://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium>